

5	אקדמות מלין
	לשמוע אל הרינה ואל התפילה
7	בזכות שימור נוסח התפילה המסורתי יוסף יצחק ליפשיץ הנוי וה'נוסח'
29	על נעימת שליח הציבור ועל שירת הקהל שרה פרידלנדר בן ארזה אם כל ההתנתקויות
52	על הדחקתו של המטאפיזי בשיח התרבות בישראל דרור איכר "והאשה מטבלת את האשה"
65	טבילת אישה לגרות בפני בית-דין מיכל טיקוצ'ינסקי פולמוס הגיור המתחדש
83	יהודה ברנדס "ואת האובדת לא ביקשתם"
96	מוסר הנביאים בשיקולי פסיקתו של הרב עזיאל בנושא הגיור בנימין לאו דקונסטרוקציה דקדושה
110	מבוא להגותו של הרב שג"ר אביחי צור תעלומת 'מעשה דברוריא'
140	הצעת פתרון איתם הנקין מצוות וחלקי מצוות
160	על מהותם הפילוסופית של מושגים בהלכה מיכאל אברהם
	תגובות
	התפעמות מעט נמהרת?
178	תגובה למאמרו של ברוך כהנא 'לאן נושבת הרוח' (אקדמות כ') תמר רוס
	מארבע רוחות
184	תגובה למאמרו של ברוך כהנא 'לאן נושבת הרוח' (אקדמות כ') משה מאיר
188	תגובה לתגובות ברוך כהנא
	ביקורת ספרים
194	"כיצד כל מעשים שאתה מספר טובים הם?" חנה פנהסי
200	במשכנות שאננים חיים סבתו
203	דילמת הפסיקה הגדולה: בין מצוקת הפרט לצורכי המערכת איריס (הויזמן) בראון
	קריאות שואלות
215	על תורתם של היוצאים לשאלה משה מאיר
	בקשת ה' בעידן הפוסט־מודרני
224	ביקורת על שני ספרים חדשים שיצאו לאור מתוך כתביו של הרב שמעון גרשון רוזנברג (שג"ר) אדמיאל קוסמן
234	התקבלו בעערכת

אם כל ההתנתקויות

על הדחקתו של המטאפיזי
בשיח התרבות בישראל

דרור אֵיֶדֶר

כשלוש שנים חלפו מאז אירועי קיץ 2005 בישראל – ההתנתקות מחבל עזה ומצפון השומרון, עקירתן של קהילות רבות ממקום מושבן זה עשרות שנים, הרס היישובים והטראומה שבעקבותיו. בסיומה של אותה שנה יצאה ישראל למלחמת לבנון השנייה. תחושת האיום המיידית ועמה גילוי העובדה המחרידה שממש על יד הגבול הצפוני הוקם מוצב קדמי איראני אדיר על כל ההשלכות הקיומיות שיש לכך, הביאו אצל רבים שתמכו במהלך להרהורים שניים בדבר הנסיגות (או הבריחות) החד-צדדיות שנקטה ישראל בצפונה ובדרומה.

אבל המלחמה בקיץ 2006 הייתה אקורד נוסף בדרמה רווית רגשות ויצרים שבמהלכה ביצעה ישראל מהלך חד-צדדי לא רק ביחס לשכנים הפלסטינים; היה זה בעיקר מהלך חד-צדדי שכפתה האליטה הישראלית על אחד הזרמים האקטיביסטיים החשובים כיום בעם היהודי לסגת ממפעל חייו בעשרות השנים האחרונות. לשווא ביקשו דובריו ונתיניו של מחנה זה אמפתיה, כמו חשבו להמתיק את רוע הגזרה בקורטוב חמלה וכמבט אוהד ממי שכל ימיהם ייחלו לרגע הזה של העקירה, תחילת סוף עידן ההתנחלויות.

אירוע מכריע זה הוליד בקרב רבים את תחילתו של חשבון נפש אישי וקולקטיבי בדבר הסיבות שהובילו למהלך הזה, ובמשתמע גם לבחינת העמדות האידיאיות, החברתיות והתרבותיות של הציבור הישראלי לזרמיו השונים. אכן, משקלה של ההתנתקות חורג הרבה מעבר לביטוייה הפוליטי המעשי, שכן בתהליך הזה נחשפו אמיתות אידאיות ותרבותיות שניצבו בסמוי בתשתית קיומו של העם היהודי בכלל ושל מדינת ישראל בפרט.

ד"ר דרור
אֵיֶדֶר מלמד
באוניברסיטת בר
אילן ובמחלקה
להיסטוריה
ותיאוריה
באקדמיה
לאמנויות ועיצוב
'בצלאל'. ספרו
אחרון משוררי
האלהים: מיתוס,
אתוס ומיסטיקה
ביצירתו של יוסף
צבי רימון עומד
לצאת בקרוב
בהוצאת מאגנס.

דומה שאת שורשיו של האירוע המכריע הזה בתודעה הישראלית יש למצוא בראשית המאה העשרים, או אולי מאה שנה קודם, בראשית הספרות העברית החדשה. לשיח הפוליטי הנוכחי בישראל שורשים עמוקים בשיח הספרותי-תרבותי-פוליטי שהתפתח שנים רבות קודם למה שנתפס בחלקים הקובעים של הציבוריות הישראלית כחטא הקדמון, כלומר מלחמת ששת הימים וההתיישבות שבאה לאחר מכן.

אז, בראשיתה של ההתגבשות הלאומית החדשה של העם היהודי, בוצע אחד הניסיונות המרתקים והבעייתיים ביותר בהיסטוריה של העמים: האליטה המובילה של העם סילקה את מה שהיה משך דורות ארוכים עילת הקיום של הקולקטיב היהודי: האלוהים. יחד עימו סולקו מרכיבים מכריעים נוספים בתודעה הרוחנית של העם שלכולם היה קשר הדוק עם העיקרון המכונן הראשוני. כך התמססו מושגים קמאיים כמו קשר דם, ארמה ומשפחה, וכן מושגים תרבותיים עתיקים, ובהם הלכה, משפט עברי וספרות דתית. עשור אחר עשור הלך הקולקטיב היהודי והתנתק מכל מה שסומן אצלו כאשם העיקרי במצבו המדיני והחברתי העלוב: ההוויה הדתית של העם היהודי על מסמניה המובהקים ובראשם, כאמור, האלוהים, אותו אב קדמון שניצב כמעט מאז ומתמיד בראש המשפחה.

את האל היהודי - על מערכת המסמנים התרבותיים שלו - החליפו מושגי ערך חדשים: מוסר אוטונומי, יום מנוחה שבועי, קאנון תרבותי ועוד. שמו של האל, ואפילו דמותו, שהוסיפו להופיע ביצירות הספרותיות של אותם דורות, היו מעתה לא יותר מאידיאה חלולה, בדומה להזכרת שמותיהם של זאוס ושאר אלי האולימפוס; מין פולקלור תרבותי שהניח, אי אז בראשיתה של ההיסטוריה, את קיומו של כוח עליון המנהיג את ההיסטוריה העולמית ובפרט את עמו הנבחר ושופט את האדם על זכויותיו ומחדליו. אבל האזכורים הללו הלכו ונתמעטו בחלוף השנים, ככל שהתרחקה התרבות העברית החדשה מקו ההתחלה שלה. אלוהי ישראל נהפך לדמות שולית, זניחה; עניינים אחרים, דחופים ומרתקים יותר, הועלו לסדר היום ודחקו את העיסוק בו לקרן זוית.

**את האל היהודי - על
מערכת המסמנים
התרבותיים שלו - החליפו
מושגי ערך חדשים. שמו
של האל, ואפילו דמותו,
שהוסיפו להופיע ביצירות
הספרותיות של אותם
דורות, היו מעתה לא יותר
מאידיאה חלולה**

דומה שבתולדות ההיסטוריה האנושית לא נעשה מעולם ניסיון מהפכני כזה, לכרות את מוקד היניקה הראשי של תרבותו של עם, כפי שנתפס האל בתרבות היהודית עד אותה העת. שנים לאחר מכן עתיד לפתח אחד מבניו המוכשרים של העם הזה את המונח 'רצח אב'. אם לשאול זאת מתורת הנפש, הרי שרצח אב הוא מה שאירע בספרות ובתרבות היהודית בסוף המאה הי"ח ובמאה הי"ט. בנקודה זו מצוי שורשה של התרבות העברית החדשה, וכל שאר ההגדרות המבקשות לתעד את ראשיתה הן אך פועל יוצא של אירוע קולוסלי זה. לראשונה זה זמן רב מאוד, אולי אלפי שנים, הונהג העם היהודי, על

ספרותו ומורשתו התרבותית, בידי אליטה שהתכחשה למה שנחשב כ-*raison d'être* (עילת הקיום) שלו.

דומה שזו גם הסיבה למשבר הזהות המתמשך המקיף את החברה הישראלית במשך שנות דור. אמנם, רצח אב עשוי לשחרר את הבן אל עצמאותו ובגרותו המנטלית והאינטלקטואלית, אולם בשלב כלשהו של החיים צריך לבוא הפיוס המיוחל עם דימוי האב. שום פיוס מעין זה לא התרחש בתרבות הישראלית במאה האחרונה, והדבר אף אינו מסתמן ככיוון עתידי בסבך המתחים והדרמות המנחים כיום את החברה הישראלית.

אם ישנה לאֵל נוכחות כלשהי, הריהי נוכחות פוליטית שטחית, אולם נוכחות הקודש, על מרחב ההשפעות הרוחניות והתרבותיות שלה, כפי שהייתה לאלוהי ישראל לפני המהפכה, כאל חי ופעיל בחיי היחיד והעם – נוכחות זו התמוססה ואבדה לה זה מכבר.

דוגמה טובה העשויה להמחיש את העניין אפשר למצוא במניפסט הרשמי של מדינת ישראל הצעירה, מגילת העצמאות, שאינה מזכירה אלא ברמז בלבד, אם בכלל, את העובדה כי בראש המשפחה, שכעת מחדשת את הבית השלישי, עמד פעם אב קדמון שהנאמנות לו ולחוקיו

**בתולדות ההיסטוריה
האנושית לא נעשה מעולם
ניסיון מהפכני כזה, לכרות
את מוקד היניקה הראשי
של תרבותו של עם, כפי
שנתפס האל בתרבות
היהודית עד אותה העת. אם
לשאלו זאת מתורת הנפש,
הרי מה שאירע הוא רצח אב**

הייתה מסד ממשי ולא מדומיין עבור הקולקטיב היהודי.¹ אכן, נוסף על העניינים המשפטיים וההיסטוריים הגלומים בה, קשה להפריז בערך התרבותי העמוק שיש למגילת העצמאות הישראלית, שהאירוניה ההיסטורית עשויה לראות בה את הצהרת העצמאות הרשמית של העם היהודי לא רק מאלוהיו אלא גם משלל האטריבוטים התרבותיים, הלאומיים וההיסטוריים שנקשרו בו.

אחד משיאי המהפכה שמחקה את הסובייקט האלוהי מן התרבות העברית נמצא כנראה בתקופת העלייה השנייה. האוונגרד החלוצי שהגיע לכאן עם פליטי מהפכת הנפל ברוסיה ב-1905, היה בשל דיו לקטוף את פירות המאבק האנטי-קלריקלי שהיה בן למעלה ממאה שנה. היישוב היהודי בארץ ישראל הורכב ברובו מקהילות חרדים שנסמכו על מוסד ה'חלוקה' הידוע והיו שקועות בקיבעון רוחני ופוליטי נוסף על מצבן הכלכלי הירוד. חלוצי העלייה השנייה הופיעו לא רק כגיסות המהפכה המדינית של העם היהודי, אלא גם כמי שביקשו לחולל שידוד מערכות יסודי ולכונן "חיים יהודיים חדשים".

בדומה לסוציולוג מקס ובר, שפרסם פחות או יותר באותה תקופה את ספרו האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם,² ובו צבע בגוון תרבותי-דתית את הקו שהפריד בין הכלכלות הכושלות של המדינות הקתוליות באירופה לאלו הפורחות של הפרוטסטנטים עשו כך מנהיגי העלייה השנייה וחלוציה ביחס ליישוב הישן. נציגיו האחרונים של האל

1 גם הביטוי "צור ישראל" שבוּכַן בסוף המגילה כפשרה בין הניצים מחזק טענה זו, שכן אם, כדברי המאמינים, "צור ישראל" הוא האלוהים – הנה גם כאן, בשולי מגילת העצמאות, הודחק האלוהים לפינה ומסווה הוטל על פניו.

2 מקס ובר, האתיקה הפרוטסטנטית ורוח הקפיטליזם, תרגם ברוך מורן, תל-אביב תשמ"ד.

היהודי בארץ הקודש הוקעו כפרזיטים החיים על חשבון אחרים ואינם מועילים לחיי היישוב, ובוודאי לא לעתידו. האשם העיקרי בכך היה אותו אב קדמון, שבאמונתו נותרו שרידי הקודש במצבם העלוב, בלא רצון לשנותו עד ביאת המשיח. "מקום מנוחתנו אינו 'רק באלהים', ובכלל לא נדע מקום מנוחה ואף לא נבקשהו", כתב אז י"ח ברנר באחת ממסותיו.³ במסה אחרת כרך כדרכו בין תנאיו החומריים של העם לשאלה הדתית: "שאלת חיינו היהודית היא לא שאלת הדת היהודית... אנחנו היהודים החופשים, אין לנו וליהדות כלום... שאלת חיינו היא שאלת מקום עבורה פרודוקטיבי בשבילנו היהודים".⁴ את מסתו זו סיים ברנר במשפט המפורסם "אין משיח לישראל - הבה נגבר חיילים לחיות בלי משיח". "אין משיח" היה תרגומו הפוליטי של "אין אלוהים", שכן מאז הגלות האחרונה דבקו שני המושגים זה בזה כשני פניו של יאנוס.

בעקבו של רצח האב האדיפלי שביצעה האליטה התרבותית המובילה של העם כלפי אביה הקדמון, אפשר להסביר אירועים רבים במאתיים השנים האחרונות ובעיקר בעשרות השנים מאז הקמת המדינה. ויובהר היטב, אין כאן ניסיון לדבר תאולוגיה, שכן רק בישראל נמצאים עדיין מושכי עט והגיגנים לעת מצוא המתלהבים מאתאיסטיזם ודוחים במופגז כל טיעון פסיכו־היסטורי הנושא אופי דתי;⁵ אבל עובדה היסטורית היא שבמשך אלפי שנים התנהל העם הזה עם אלוהים בראשו, שהיה המקור לכל הכיסופים האישיים והקולקטיביים, התרבותיים והפוליטיים, ולשאפה לחרוג אל המטפיזי, אל המרחב שמעבר לניסיון המוחשי הרציונלי. אכן, בכל הקשור לאבן הראשה, כלומר הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל, אפשר לומר שהניסיון ההיסטורי חסר התקדים הזה הצליח מעל לכל שיעור; יחד עם זאת הוליד הניסיון ההיסטורי המרתק הזה קולקטיב מודרני נכה מבחינה נפשית, מעין *corpus sine capite* (גוף בלי־ראש), שכניסתו אל ההיסטוריה הנורמלית כאומה בין אומות חיפתה על האנומליה העקרונית שארכה כל העת לפתחו בנסותו להצמיח ראש חלופי.

3 י"ח ברנר, 'ביבליוגרפיה', האחדות, שנה חמישית, 9 (י"ג בכסלו תרע"ד), עמ' 14-16 (הופיע תחת שם העט 'בן שלמה'). כונס בכל כתבי י.ח. ברנר, כרך שני, תל־אביב תשכ"א, עמ' 395-396.

4 'בעתונות ובספרות', יוסף חבר (חיים ברנר), הפועל הצעיר, שנה רביעית, 3 (כ"ב בחשוון תרע"א), עמ' 6-8.

5 בעניין זה, ראו דבריה המאירים של מאיה קגנסקיה במסתה 'על הזנק שבדר־שיח' (בתרגומו של פטר קריקסונוב), דימוי, 20 (סתיו תשס"ב), עמ' 27-40 (הדגשים הם שלי): "די להטות אוזן לקולות הצברים שנגלדו כאן [...] כדי להיווכח בעובדה המרה: הסירוב הנזעם לקבל את עול הדת היהודית הוא הנכס הלאומי המשותף לרובנו, ואין רבים כמוהו. השנאה היא רגש עז - ועם זאת בסיסי ביותר. ברמת המודע תואם את הרגש הזה האתאיזם הישראלי, הפשוט כמו השנאה עצמה. אתאיזם כזה כבר לא קיים בשום מקום אחר. שורשיו, אשר יבשו זה כבר, זמנם ומקומם הם המאה ה־18 בצרפת, כשעדיין האמינו כי המוח האנושי מייצר רעיונות כפי שהכבר מייצר מרה [...] מושג האתאיזם [...] פירושו קורם כל אדישותו של האינדיבידואל החילוני כלפי מושא התשוקה (השווה ל'אֶ-סקסואלי') [...] אני משערת כי ישראל היא המקום האחרון עלי־אדמות, שבו 'האתאיזם הלוחם' עדיין לא חדל ממלחמתו - מה שמשווה לו חזות לא רק מיושנת להחריר, אלא גם קומית ופרובינציאלית מאין כמותה... למעשה האתאיזם הישראלי הוא בראש ובראשונה אנטי־יהדות. הוא מכון כלל לא אל האמת המוחלטת, אלא אל אותו תפקיד בלבד שגילם האל (ומבחינות רבות אף ממשיך לגלם) בחייה ההיסטוריים של האומה. האתאיזם אצלנו אינו עיסוק תיאורטי מופשט, אלא פוליטיקה מעשית" (עמ' 36-37). עיניו בהרחבה במאמר כולו. דומה שמאמרי זה מבקש לענות גם על תמיהותיה של קגנסקיה.

אין מדובר כאן בריון אקדמי גרידא; לעניין זה השלכות רבות על כל תחומי החיים בישראל. הנה לדוגמה המקרה של להקת רוק צעירה בשם 'המושב' שקנתה לה אוהדים רבים אף שכמעט אינה מושמעת ברדיו הישראלי. את הסיבה להדרתה של להקה זו מרשימות ההשמעה של קובעי הטון במוזיקה הישראלית כדאי לחפש במסרים שלה. באחד משיריה המפורסמים שר הסולן: "יום לפני שנסעתי, אבא אמר לי שב / יש לי מילה לדבר איתך לפני שאתה עוזב. / כי יש אנשים טובים שם, ויש אנשים רעים, / לא משנה עם מי תלך, לך עם האלקים"⁶. האלוהים החותם את בית השיר הוא ההשראה לנוכחותו החיובית של האב ולקשר הבריא שלו עם בנו. אין זה קשר חונק, שכן הבן עוזב לנסיעה גדולה, אבל שלא כמו תמות נפוצות יותר במוזיקה הישראלית,⁷ הבן מקבל כאן את ברכת הדרך מאביו, וזו כוללת כמובן את שם הקוד 'אלוהים'. לפנינו קשר בריא בין דור האבות לדור הבנים, קשר הנבחן גם בזמנים של ניתוק ארוך כמו נסיעה מעבר לים, ועל הכול מרחפת נוכחותו המגוננת של האלוהים. אלו ערכים שמרניים שאפיינו מאז ומתמיד אותם חלקים בקרב הקולקטיב היהודי שלא הושפעו מן האפקט האדיפלי שכוון כלפי אלוהיהם.

הדרתו של השיר כמעט מכל במה מרכזית אפשרית (למעט תוכניות אזוטטריות המיועדות לרתיים בלבד) למרות מצוינותו, קליטותו ומעלות נוספות, אינה נעוצה רק בעובדה הסוציולוגית שחברי הלהקה, בהיותם רתיים, אינם משתייכים לזרם המרכזי המדומה של הישראליות; זהו פתרון שטחי מדי לחידה. הסיבה העמוקה יותר נעוצה בנוכחותו של האלוהים בשיר לא כמטפורה חלולה אלא כאמת חיה ורלוונטית בעבור חברי הלהקה. נוכחות זו לוחצת על פצע פעור ולא מודע גם אצל אנשי תעשיית הפופ. גם בשיר תמים כזה עשויה לחזור אל האקטואליה הישראלית נוכחותו המאיימת של האלוהים ויחד עמה הלא־רציונלי, המשיחי והא־היסטורי שנכרך בעקביו של המטפיזי, ואלה הלא סולקו והודחקו אחר כבוד כבר לפני שנים רבות. להקת 'המושב' היא דוגמה אחת מני רבות.

עם העלייה השנייה, בראשית המאה העשרים, הגיע לשיאו כאמור התהליך האנטי־מטפיזי, שעה ששארית ההנהגה היהודית של ניסיון הנפל המהפכני בראשית המאה ברוסיה, בחרה להגר לארץ ישראל. התודעה המהפכנית שפיכתה בחזותיהם של אנשי האוונגרד הסוציאליסטי, נפרשה על פני מאות עמודים בביטאונים הצנועים שייסדו כבר בעשור הראשון, ושיוותה להם עוד בצעדיהם הראשונים מעמד מוביל בקרב יהודי הארץ ועם הזמן גם ברחבי הפזורה היהודית. למרות היותם מיעוט לעומת אנשי היישוב הישן, התבטאו אנשי המעמד החדש כמנהיגים בכוח וכמי שעתידיים לשנות את מהלך ההיסטוריה של העם היהודי. ואכן כך אירע: מנהיגיה של עלייה זו עמדו בראש מדינת ישראל בשלושת עשוריה הראשונים. לעומתם היו אנשי היישוב הישן ובאי האורתודוקסיה הישנה לא יותר מאשר צל חיזור של עולם הולך ונעלם שחיותו באה לו בעיקר מתרומות מעבר לים.

6 'מלאכים שומרים עליך', מילים ולחן: אריה נפתלי, מתוך התקליטור 'מלאכים' (2005).
 7 השור, למשל, עם אחר הלהיטים הגדולים ביותר בשנות התשעים בישראל, 'עכשיו מעונן': "במקום די מפחיד שנקרא לו הבית / בן אדם שם שותה בקבוק אחרי בקבוק / הבן אדם הזה הוא האבא שלי בדיק". מילים ולחן: אביב גפן, מתוך התקליטור 'עכשיו מעונן' (1993).

באותן שנים, טרם מלחמת העולם הראשונה, הגיעו לארץ ישראל בין אלפי החלוצים גם מאות ספורות של חלוצים דתיים, שנסחפו באידאליזם הציוני והשתלבו בעשייה הפועלית של המושבות והיישובים הספורים שהוקמו. חלוצים אלו נדרשו להתמודד עם רוח האוונגרד של אנשי העלייה השנייה, זו שבָּזָה לכל אנשי 'הסדר הישן'. רבים מן החלוצים לא עמדו בלחץ התרבותי ונטמעו שנים ספורות לאחר מכן בתוך הליבה המרכזית החילונית, הבוטחת, של הסוציאליזם העברי.

אלה שעמדו בפני הסער והפרץ הצליחו אולי לשמור על תומתם, אולם הזרעים שנבטו בתוכם בשל ההתמודדות הגורלית, הולידו פרי תודעתי אחר לגמרי מזה של הזרם הפועלי. התודעה שהתגבשה בקרב החלוצים הדתיים הייתה מראה הפוכה ללהט המהפכני של האוונגרד הסוציאליסטי. הסטטוס קוו שהתגבש כבר אז, ולאחר מלחמת העולם הראשונה אף עוגן בשורה של תקנות - עם הקמתה של תנועת 'הפועל המזרחי' - אפשר לנציגי 'המעמד הישן', כלומר לחלוצים הדתיים, להשתלב בקרב ה'מעמד החדש' תוך שמירה על זכויותיהם התרבותיות והפוליטיות; ואולם הוא קיבע עוד בראשיתה של המדינה-שבדרך את מערכת היחסים בין האליטה הסוציאליסטית המובילה על גיטות השדה שלה בקבוצות וביישובים השונים, ובין כל האחרים' שלה, שאר התנועות היהודיות שלא היו חלק מן המסדר המרכזי.⁸

מהות היחסים שבין שני המסדרים - הסוציאליסטי מכאן וכל השאר מעבר - התבססה על מודל ידוע שגם אם איש לא דיבר עליו בפומבי, הרי שבפועל היו לו מהלכים בקרב כל הנוגעים בדבר: המודל של האדון והעבד. אין כאן רצון להיכנס לכלל המערכת ההגליאנית על פירושה המרקסיסטיים, ואף לא לערוך הקבלה בין הדיאלקטיקה של פרידריך הגל ובין המערכת הפוליטית הישראלית. נסתפק רק באפיון חלקי של היחסים הללו המושתתים על השלטת תודעת האדון על זו של העבד. במערכת יחסים מעין זו, כל תודעה אינה תודעה עצמית אלא השתקפות שלה בתודעתו של האחר. האדון זקוק לעבד כדי להגדיר את אדנותו, ומשום כך נידון העבד כל ימיו לשרת את האדון. השירות שמעניק העבד לאדון קשור בשעבוד נפשי, שעל־פיו אין תוכן עצמאי לאני' העצמי של העבד אלא רק במה שהאדון מכיר בו. פניו של העבד מופנות לפיכך כל העת כלפי אדונו כדי שזה יעניק לגיטימציה לפעילותו וממילא יצדיק את קיומו.⁹ כך, בעוד האוונגרד הסוציאליסטי מבסס את מעמדו כאדוני הארץ החדשים - לא רק כלפי ערביי ארץ ישראל אלא בעיקר כלפי האחר' שלהם, אחיהם מן המפלגות האחרות

8 בעניין זה אני מרחיב בפרקים הראשון והשני בספרי אחרון משוררי האלהים: מיתוס, אתוס ומיסטיקה ביצירתו של יוסף צבי רימון, העומד לראות אור בהוצאת מאגנס.

9 יישום מרתק של הדיאלקטיקה ההגליאנית על מערכת היחסים בין האדם הלבן לאדם השחור נמצא בספרו של הפסיכיאטר והפסיכואנליטיקן פרנץ פנון (Fanon), עור שחור, מסכות לבנות, תרגמה תמר קפלינסקי, תל-אביב 2004 (פורסם לראשונה ב-1952). תובנות שפנון מעלה עשויות להאיר את הדברים כאן, למשל: "כשהכוחים מתקרבים אל העולם הלבן מתרחשת מעין פעולה מחדרת חושים. אם המבנה הנפשי יתגלה כחלש, נצפה בקריסת האני'. השחור מפסיק להתנהג כפרט פועל. תכלית פעולתו תהיה האחר (ברמות הלבן), משום שרק האחר יכול ליצוק בו ערך. הדברים אמורים במישור של האתיקה: הערכה עצמית" (שם, עמ' 119). תהליך דומה עשוי להתרחש אצל היהודי הדתי, שעה שהוא בא במגע עם האליטה הישראלית. לא בכדי משווה פנון את יחס החברה האירופית (והאמריקנית) לשחורים עם יחסה ליהודים, ומסתמך על ספרו של ז'אן פול סארטר, הרהורים בשאלה היהודית, תרגם מנחם ברינקר, תל-אביב 1978, העוסק בחידת האנטישמיות ובמעמדו המיוחד של היהודי בחברה האירופית.

- התגבשה והתבססה תודעתם של האחרונים כמי שניזונה מן הלגיטימציה שמעניקים לה אדוני הארץ. במצב כזה, כל שנותר לעבד הוא לשמש כינור שני בתזמורת שבה מקומו נקבע גם בעיני עצמו על-פי יחס אדונו אליו.

בדרך זו התנהל בראשית המאה דפוס היחסים בין החלוצים הדתיים ובין האוונגרד הסוציאליסטי, וכך התקבע בתודעה הציונית-דתית משך מאה שלמה הסדר פוליטי ותרבותי על-פיו נידונו שומרי חותמו של האלוהים לשרת את אדוני הארץ האמיתיים. זאת הסיבה להדרה של כל הקשור בדת, באלוהים ובציבור הדתי בכלל, מן השיח התרבותי והפוליטי. רצה חיים ארלוזורוב, מראשי מפלגת הפועלים הארצישראלית, בשנות השלושים, וההסתה המחושבת כלפי התנועה הרוויזיוניסטית, יריבתה היחידה של מפא"י, כמי שאחראית לרצח, הביאו לקיבועה הסופי של ההגמוניה הסוציאליסטית בישראל. עתה נוסף גם המחנה הרוויזיוניסטי החבול אל מחנה התודעה המשועבדת. את ההיסטוריה היהודית כתבו מעתה אדונים חדשים, בעוד המיעוטים האחרים (גם אם בפועל היו רוב, הרי בתודעתם היו מיעוט) נידונו להיות סטטיסטים אילמים בלבד.

מלחמת ששת הימים הייתה תאונה היסטורית לא מתוכננת. המפגש הבלתי אמצעי עם ערש ההיסטוריה היהודית חשף באופן בלתי מבוקר את המוני העם לשיבתו של המודחק המטפיזי. צאצאי האוונגרד הסוציאליסטי זיהו את המסומן האולטימטיבי מאחורי חבלי הארץ החדשים: אלוהי ישראל. בישראל חילונית, שבה הונכע הממד הדתי, והליברליזם האוניברסלי שלט בכיפה, לא היה צורך בתוספות טריטוריאליות שכל מהותן הזכירה את הגרעין היהודי העתיק ששכן כל העת בלאומיות הישראלית החדשה ונעטף בכיסויים רבים לכל יעיר מרבצו את מה שביקשה האליטה הסוציאליסטית לשכוח. דומה כי כאן - ולא בשליטה בעם זר - נמצא שורש ההתנגדות של השמאל הישראלי לאחזיה בערש מולדתו ההיסטורית.

אכן, עם הבשורה על שחרור חבלי הארץ העתיקים ובראשם ירושלים, הוצפה לרגע מדינת ישראל בפרץ רגשות דתיים שאיים להשיב אל סף התודעה הציבורית את מרכזיותם של הערכים הדתיים הישנים בתקומתו של העם היהודי בארצו, אך לא לזמן רב. בתחילה זיהו את ה"סכנה" מעטים בקרב שומרי הסף של המחנה ההגמוני, אולם אט-אט הצטרף אליהם המסדר כולו. חבלי הארץ הפכו בשיח הציבורי לטריטוריות זרות, והמתישבים בהם הוקעו כעובדי אלילים מודרניים הסוגדים לאדמה ולקברים עתיקים תחת בחירה בחיים ובשלום.

האמת ניתנת להיאמר: ההתיישבות בחבלי הארץ החדשים לא קיבלה מעולם את הלגיטימציה של ישראל הראשונה; הגם שהמתישבים נאחזו בסמלי האדונים (חניתה ונהלל), דינם נחרץ לעקירה עוד בראשיתם.

למלחמה הכללית-תקשורתית בהתיישבות יש אפוא מהלכים תרבותיים עמוקים, שכן עם תחילת ההתיישבות החדשה מעבר לקו הירוק, לראשונה בתולדות התנועה הציונית, ובכלל בתולדות המהפכה התרבותית של העם היהודי במאתיים השנים האחרונות, יצא היהודי הדתי מן המסגרת שהועידו לו מובילי המהלך הציוני, וביקש להיכנס לקטר הרכבת. יהודי דתי בקטר הרכבת הציוני פירושו השבת התאולוגיה אל ההיסטוריה

- מהלך הפוך בתכלית למהלך המרכזי שסילק את האלוהים על סך מרכיביו מן הדיון האקטואלי, וביקש להותיר את ההיסטוריה והפוליטיקה לחשבונות הרציונליים ה"גלויים" בלבד ולא לזרם מעמקים בלתי נשלט.

עוד בשנות השלושים דיבר ולטר בנימין על האסתטיזציה הפשיסטית של הפוליטיקה, שנועדה לסמא את עיני ההמון באשר למחירה הכבד של המלחמה ולשלוח בחסותה את כל החלכאים והמסכנים אל קו החזית הראשון, טרף לתותחיהם של מסכנים אחרים. כך שימרו האליטות את מעמדן ואת יחסי הקניין הרצויים להן.¹⁰ דבריו אלו של בנימין נשחקו עד דק במכונת התעמולה של השמאל העולמי ובכללו זה הישראלי, ותמיד-תמיד כווננו כלפי המטרות האידאולוגיות של היריב. מה שנעלם לחלוטין מן הדיון היה האפשרות להשתמש בתוכנה של בנימין באשר לאידאולוגיה המוצהרת של השמאל, שהרי אותה אסתטיזציה ששימשה את הפשיזם אז באירופה, יושמה גם כאן בעשרות השנים האחרונות ביחס לשלום, על-ידי נציגי השמאל הישראלי והעולמי. כי מה היו כל פסטיבלי השלום למיניהם על מוספיהם המתרוננים בכלי התקשורת ובטורי הפובליציסטיקה? בחסות החלום האסתטי שרקמו לנו כאן צאצאי האוונגרד הסוציאליסטי הוכשרו כל השרצים בעולם, הוצדקו כל הקורבנות המיותרים, והחמור מכול: הושתק כל דיון עקרוני באשר לשאלת המחיר המוסרי והחברתי שגבה מה שכונה 'תהליך השלום'. ודוק: 'תהליך השלום' ולא 'השלום', שכן ה'שיח-חדש' האורוליאני שהושלט בתקשורת הישראלית וממנה עבר לפוליטיקה ולתרבות, הניח שיש גבול למידת הספיגה של הציבור את פיגועי הטרור והמלחמות כפרותיו של השלום, ומשום כך דובר על תהליך כואב ומייסר, מלא קורבנות תמימים, שבסופו, כמו באמונה הדתית, יבוא משיח השלום.

גם אם ניתן לפטור את ולטר בנימין בנאיביות ובחוסר פרספקטיבה היסטורית, לא כך ביחס לעדת חסידיו המסונוורים. כאשר בנימין כתב את דבריו, עדיין לא נודעו פשעי הקומוניזם; שמשו של ארון המולדת השנייה של האליטה החלוצית כאן בארץ ישראל, טרם שקעה. אבל מאז עברו כשישים שנה, ועדיין אותם רעיונות כושלים משמשים קנה מידה כמעט יחיד להערכתה של כל חלופה מדינית ותרבותית בשיח הפוליטי בישראל. בפרספקטיבה היסטורית אפשר לומר שאל מול מולך המלחמה שהעמיד הפשיזם, הציבו הקומוניזם וחסידיו הניאו-מרקסיסטיים את מולך השלום. בשני המקרים הייתה זו עבודה זרה, אולם במקרה של הקומוניזם, עדיין לא חדרה ההכרה אל התודעה הציבורית. בחסותה של תעמולת השלום הפכו ישראלים ויהודים רבים למרטירים בעל כורחם והוכרו כמי שמתו על מזבח השלום או למצער, מי שמותם נועד לעצור את 'תהליך השלום'.

כך, בחסות 'האח הגדול', הפכה הסיסמה הידועה משנות התשעים, שלפיה "עושים שלום כאילו אין טרור, ונלחמים בטרור כאילו אין שלום" למעין מנטרה שבתקופות מסוימות אפילו מנהיגי הימין הישראלי אימצו כחלק ממדיניותם. שומעיה של הסיסמה הזאת לא הבחינו במנגנון המבהיל של משטר השפה והתודעה: כעת גויס הטרור כאמצעי פולחן לגיטימי בעבודת צלם השלום. עם הזמן נעשה דין הנלחמים בטרור כדין הנלחמים בשלום עצמו, שניהם הוקעו אל עמוד הקלון של מחרחרי הריב

10 ולטר בנימין, 'יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני', תרגם שמעון ברמן, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 60-57.

הנצחיים ורוצחי האלוהים שבכל הדורות. לא מקרה הוא שהעיסוק ב'תהליך השלום' אפיין בעיקר את אלה שהפנו עורף לערכים הדתיים שבלאומיות היהודית; זו הייתה החלופה התרבותית לחלל הרוחני שהותיר סילוקו של האל כמה דורות קודם לכן. האם אך מקרה הוא שבכיסו של משיח השלום, ראש הממשלה הנרצח יצחק רבין, נמצא ספוג בדם, שירו של הפזמונאי הישראלי יעקב רוטבליט 'שיר לשלום' שביקש "שירו שיר לשלום, אל תלחשו תפילה" שכן "הזכה שבתפילות אותנו לא תחזיר"? באחת נדחסה כאן תמצית הטרגדיה הישראלית: הפגנה המונית של צאצאי האוונגרד הסוציאליסטי המציבים את השלום כחלופה לריטואל הדתי העתיק - התפילה, וראש ממשלה הנרצח על קירוש שמו של האל החדש בידי רוצח שעטה על עצמו כמעט את כל סממניה של 'ישראל השנייה': דתי, מזרחי ו(כמעט) מתנחל.

באמצעות הדמוניזציה שלו בתקשורת הישראלית, בספרות, בקולנוע ובאמנות הישראלית בכלל, הפך המתנחל ל'אחר' האולטימטיבי של החברה הישראלית, לפחות כפי שזו נתפסה מבעד לפריזמה של יצרני התרבות. בשיח הפמיניסטי דובר לא אחת על כך שהארוטיזציה של היחסים בין המינים הסוותה למעשה את יחסי הכוח בין שולט לנשלט ובין כובש לנכבש והפכה אותם בשיח המיני הכללי לעניין לגיטימי בעוד שלמעשה גוף האישה הפך מסובייקט עצמאי לאובייקט נשלט ולכלי למילוי תשוקותיהם של הגברים.

דבר דומה אירע למתנחל. דמותו מעולם לא קיבלה קול עצמאי בעל נוכחות שוות ערך לקולות האחרים בשיח התקשורתי הפוליטי והאקדמי בישראל. המתנחל תמיד הובא בתגובה לטענות נגדו ומעולם לא הוביל קו פוליטי לגיטימי שהיו לו מהלכים גם בזירות השיח האחרות. סימונו הגופני של המתנחל - על הסממנים ה'יהודיים' שניתנו בו - היה לא אחר מאשר 'החפצה' שלו, בדומה לתהליך הארוטיזציה בשיח המיני. 'החפצה' זו אפשרה לשומרי הסף מן המחנה הקובע לשמר את יחסי הכוח ההיררכיים בשיח הישראלי, שעל-פיהם היו המתנחלים ותומכיהם תמיד אובייקט למחקר, לתיעוד או לכתבה מתלהמת, אולם מעולם לא מי שנושאים טיעון לגיטימי שיש להתמודד אתו בכובד ראש. כך קבעה הארוטיזציה של המתנחל את מעמדו לא כמי שבאמת מתמודדים עם משנתו או עם האידאולוגיה שלו, אלא כמי שגופו הפיזי - או במקרה הנוכחי יישוביו - נתפס כמפריע וכחוצץ בעד החלתם הסופית והמלאה של עקרונות הליברליזם העולמי במדינת היהודים.¹¹

בחשבון היסטורי בן כמאתיים שנה אפשר לראות כיצד הפנתה האליטה היהודית את פניה כלפי החוץ - התרבות המערבית, הפילוסופיה, סדרי הממשל והחברה - והפנימה

11 דומה שבפריזמה כזאת יש לקרוא, למשל, את ספרו של גדי טאוב, המתנחלים - והמאבק על משמעותה של הציונות, תל-אביב 2006. וראו ביקורתו (אם כי מזווית שונה מאוד) המעניינת של ישי רוזן-צבי על ספרו של טאוב: ישי רוזן-צבי, 'זמן המתנחלים', תיאוריה וביקורת, 31 (חורף 2007), עמ' 272-282. אפשר לצרף גם ספרים נוספים המשיקים בכתיבתם לתפיסה דומה. כך, במידה מסוימת אפשר לקרוא גם את ספרו של ספי רכלבסקי, חמורו של משיח, תל-אביב 1998; וכן ספרם של עדית זרטל ועקיבא אלדר, אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004, ירושלים תשס"ה.

בקרבה את הפנים החדשות עד שכאשר הציצה בחזרה אל תוך עמה פנימה, נבהלה מן המראה הישן (ובמקרים לא מעטים אף התביישה בו).

בדורות הראשונים עוד התגוששה הספיגה החיצונית עם המעיינות הפנים-תרבותיים שעדיין פכו בקרב האינטלקטואלים שידעו גרסת נקות יהודית עמוקה, ובכך יצרו איזון כלשהו בין השאיפות הסותרות של האינטליגנציה היהודית. אכן, לאוניברסליזציה הראשונה של היהדות היו פנים כנות משהו ואפילו אמינות. לא כך בדורות האחרונים, שבהם המרחק היחיד שהלך והתרחב היה זה של הישראלי מן התרבות היהודית, וליתר דיוק - ממה שזוהה כתרבותו הדתית של העם היהודי, וזו, מה לעשות, הקיפה הרבה מדי. כך, בהעדר המסננים המסורתיים שהגנו על הקולקטיב היהודי שנות דור, הביאה הפנייה אל החוץ בתהליך היסטורי לא רק להיפתחות אל הטוב והמתקן שבאומות העולם, אלא גם להפנמת הצדדים האנטישמיים והפנייתם כלפי מי שנתפסו כנציגיה של הדת היהודית. בחברה הישראלית תפס הדתי את מקומו המסורתי של היהודי בתרבות העולמית, כליא ברק של זעם ההמון האירופי; את מקומו של ההמון משם תפס כעת קולקטיב אליטיסטי שזעמו קיבל לגיטימציה עמוקה להכות ביהודים; הוא הרי היה בשר מבשרם.

באחת ממסותיו סיפק ג'ורג' שטיינר אבחנה תמוהה, שעל-פיה יש ליהודים חלק בתוצאות הנוראות של האנטישמיות כלפיהם. זאת, לדבריו, בשל הסיבה ש"דחינו את ישו, שמת בייסורים על הצלב. ואז הפעיל עלינו המין האנושי מעין נגד-גולגותא גסה, הלא היא אושוויץ".¹² אבחנה זו, כמו חלק ניכר ממפעלו הספרותי של שטיינר, ממשיכה את הקו המשכילי היהודי שהפנים את הטיעונים האנטישמיים והפכם לחלק מהאינוונטר האינטלקטואלי שלו. אמנם, נוכחותם של היהודים הזכירה לאירופה כל העת את אלוהיה שנרצח, אבל שורשיהם של הזעם העמוק והשנאה הכבושה והגלויה כלפי היהודים נבעו לא מהסיבה התאולוגית הנוצרית ששטיינר אימץ, אלא דווקא מן הגילוי כי במקום האלוהים היהודי מצא האירופי בכנסיותיו תחליף חלקי ולא מספק של אותה אינסטנציה רוחנית עליונה שהוֹתה בעם היהודי. האשמת היהודים ברצח אלוהי הנוצרים הייתה אפוא השלכה פסיכולוגית (acting out) של מי שלא אבו להכיר באחריותם לאמונתם שלהם ולאליהם - יהודי שמת כיהודי על הצלב כמו רבים אחרים באימפריה הרומית.¹³

עם זאת, דווקא מי שנוכחותו הזכירה לאירופה כל העת את אלוהיה שנרצח, מצא עצמו כעת, בדיאלקטיקה היסטורית מקברית, תחת כובע דומה במדינת היהודים. הדתי, ולאחריו המתנחל, הזכירו לאליטה המובילה - בסמוי יותר מאשר במודע - את רצח האב שביצעה זו כלפי האב הקדמון של השבט היהודי, כלפי האלוהים. הזעם העצום שהתפתח לשנאה חריפה, נבע, יותר מכול, מן ההכרה שהניסיון לא ממש הצליח. מבחינה רוחנית ואינטלקטואלית אי-אפשר לנהל לאורך זמן עם, שתרבותו הושתתה

12 ראו בריאיון שהעניק שטיינר לעיתונאי רון רוזנבאום: Ron Rosenbaum, *Explaining Hitler: The Search for the Origins of His Evil*, London 1998, p. 314. ראו גם: George Steiner, *No Passion Spent: Essays 1978-1996*, London 1996, pp. 338-346.

13 אכן, את המיתוס הנוצרי שנולד מאפרו של ישו וכבש לבסוף את אירופה, הוליד יהודי אחר, שאול מטרסוס, ולולא דמסתפינא, הייתי אומר ששורשן של פרעות ההמון הנוצרי ביהודים במהלך ההיסטוריה אינו אלא כעס איום על אותו יהודי תרסי שהעמיד בראשם יהודי אחר בדמות אל. אבל זהו נושא לדיון אחר.

משך אלפי שנים על נוכחותו המשפיעה של אב דומיננטי, באמצעות רציחתו והדחקתו אל מעבר להרי החושך. סימונו של המודחק באמצעות מילים מאיימות כגון 'משיחות', 'קלריקליות', 'עובדי אלילים', 'מורדי אור' ועוד ועוד ביטויים נועד לתכלית אחת: ריתוק היריב האידאולוגי למלאכה הסיזיפית של שינוי תדמיות ודימויים שקריים, תחת התמודדות אידאולוגית כנה עם כל המרחב הלא-רציונלי שאכן, יש לו חלק מכונן בהווה התרבותית והאידאית של הקולקטיב היהודי.

במשך שנים הודחקו, הועלמו והושמטו מן השיח התרבותי והציבורי מרחבי רוח גדולים ועמוקים שלמקצתם ערך מכונן לא רק בזיכרון הקולקטיבי אלא אף בגיבוש הלאומיות החדשה של העם היהודי בעידן המודרני. כמעט לכולם הוצמד אות הקין המשיחי, כמו נשאו על גבם את כל קללות האנושות בכלל ואת צרותיו של העם היהודי בפרט. התסביך המשיחי הוא פניו האחרות של התסביך התאולוגי שבעקביו מתלבטת ומתפרקת החברה הישראלית זמן רב, רב מדי. גם כאן נעה המטוטלת התרבותית לכיוון השלילה, עם לירתם של דורות חדשים ששמעו על האלוהים או על מושגים כגון 'משיח' ו'גאולה', ועל המרחב התרבותי הדתי בכלל, מכילי שני או שלישי. דורות אלו כבר שכחו מזמן את המסומן המקורי, ונותרו רק עם המסמן החלול שמאחוריו ערמה שלמה של פחדים והזיות. כמעט בכל דיון העוסק בטיעונים דתיים, ימניים או אפילו נאו-שמרניים מוטח כינוי הגנאי 'משיחי' וקוטע את הוויכוח באבו, שכן כעת, משסומן הטיעון כ'משיחי', חזקה עליו שיחבור אל ה'הווי', ה'לא-ריאלי', ה'מטורף' וכהנה סימונים שמטרתם אחת: הדרת הטיעון של היריב האידאולוגי אל מחוץ לגבולות הדיון הלגיטימי.

כדי כך נעשה הטיעון התאולוגי או המשיחי הזוי ומגוחך, עד שאפילו תוכניות סאטירה נשכניות בטלוויזיה הישראלית אינן מתאמצות כלל להוכיח בטקסט כלשהו את מגוחכותם של מושגים אלו. מבחינתם של היוצרים הישראלים, די להציג שחקנית בדמותה של מתנחלת (על-פירוב היא בהיריון, שביס לראשה, וילדיה הרבים נשרכים אחריה) ולקרוא לה בשם 'יהודי' כלשהו, כדי לסמן לקולקטיב השבטי מי עומד במוקד מושא הלעג.¹⁴ האלמנט האנטישמי הרוחש כל העת בטקסט המשני בסדרות הטלוויזיה הישראליות אינו עומד לדיון; יוצריו משמשים ברצון לוחמים בקו הראשון של צאצאי

כדי כך נעשה הטיעון התאולוגי או המשיחי הזוי ומגוחך, עד שאפילו תוכניות סאטירה נשכניות בטלוויזיה הישראלית אינן מתאמצות כלל להוכיח בטקסט כלשהו את מגוחכותם של מושגים אלו. מבחינתם של היוצרים הישראלים, די להציג שחקנית בדמותה של מתנחלת (על-פירוב היא בהיריון, שביס לראשה, וילדיה הרבים נשרכים אחריה) ולקרוא לה בשם 'יהודי' כלשהו, כדי לסמן לקולקטיב השבטי מי עומד במוקד מושא הלעג.¹⁴ האלמנט האנטישמי הרוחש כל העת בטקסט המשני בסדרות הטלוויזיה הישראליות אינו עומד לדיון; יוצריו משמשים ברצון לוחמים בקו הראשון של צאצאי

14 כמה תוכניות סאטיריות בטלוויזיה, כמו גם טורים לא מעטים בעיתונות הכתובה, עסקו רבות בהגחכת היריב הפוליטי (שהגיע מצד אחד בלבד) ובסימונו כמטורף ומסוכן באמצעות זיהויו על-פי סימניו היהודיים דווקא. הפופולרית מבין התוכניות היא 'ארץ נהדרת', שמפיקה הודו בריש גלי כי בעשותם כן נקטו עמדה מובהקת שצידדה בתוכנית ההתנתקות. ברי לכול שהתמיכה בתוכניות של שרון הושגה, על-פי יוצרי התוכנית, בעזרת דה-לגיטימציה מתמשכת של אלה שניצבו בראש המתנגדים. ראו על כך עוד במאמרי 'להיצלות במדורת השבט', מקור ראשון, 18.11.2005.

האוונגרד הסוציאליסטי. מבחינתם, מקומו של היהודי ראוי שישמר במסגרת מסומנת היטב בשיח הציבורי; כך אין חשש לערעור אמיתי על הנחות היסוד של האח הגדול.

מה שתואר עד כה במאמר עשוי להאיר את המהלך ההיסטורי המכריע שאירע בישראל בשנים האחרונות. משטר הדיכוי חסר הסובלנות כלפי עמדות יריבות, שהחברה הישראלית חזתה בו בחודשים שקדמו לפינוי היישובים היהודיים ברצועת עזה ובצפון השומרון, הפתיע רק את התמימים, אלה שסברו עד אז באמת ובתמים כי המוטטלת ההיסטורית נעה לטובתם וההובלה של הספינה הציפונית עברה לידיהם. אריאל שרון שהגיע לראשות הממשלה היה שונה מאוד מן האלוף עטור ההילה שצלח את התעלה. מה שנותר היה הטקטיקה, אבל עשרים שנות דה־לגיטימציה מתמשכת מצד אדוני הארץ הבטיחו כי רוחו הייתה שבורה.

רכים וטובים - ובהם נתן שרנסקי - דיברו על כך שהסיבה המרכזית למהלך המדיני הקיצוני שנקט שרון הייתה הרצון לרהביליטציה אצל משחירי שמו ואלה שנתפסו בעיניו כקובעי הטון בשיח הציבורי הישראלי. במשך שנים היה שרון שק חבטות קבוע אצל בכיר הכותבים של השמאל הישראלי, העיתונאי יואל מרקוס, שלא החמיץ שום הזדמנות להכות במי שנתפס בעיניו כאיום על ההגמוניה של מחנה השמאל. והנה, הפעם הראשונה ששרון פירט את תוכניתו בדבר התנתקות חד־צדדית מרצועת עזה - ובכללה עקירת אלפי מתיישבים יהודים והרס מסיבי של יישובים ישראלים פורחים - הייתה אצל אותו יואל מרקוס, ששרון הזמין אליו לחוותו.¹⁵ האויב הפך לאוהב, ומעתה ועד היעלמותו של שרון מהזירה הפוליטית שימש מרקוס הסנגור הראשי של ראש הממשלה, סנגוריה שהעדיפה להתעלם מההתנהלות הבעייתית של משפחת שרון לטובת הגשמת חלומו של מרקוס.

**שחרור התודעה המשועבדת
זה למעלה ממאה שנה
מִבְּקֶשֶׁת לִגִּיטִימְצִיָּה קִיּוּמִית
מֵאֲדוּנֵי הַתְּרַבּוּת, הַיָּא
תֵּנְאֵי בְּסִיסֵי הַצִּמְחָתָה
שֶׁל תְּרַבּוּת חִלּוּפִית שֶׁאִינָה
חוֹשֶׁשֶׁת לַגְּעַת בְּחוּמְרֵי
הָעוֹמֵק הַדְּתִיִּים**

כדי להבין את פשר החיבור בין שני היריבים המרים הללו, יש לפנות אל המנגנון הנפשי של העבד והאדון ולראות במפגש בין אריאל שרון ליואל מרקוס 'הליכה לקנוסה' של מנהיגה המוכתר של ישראל השנייה. לא ריאיין היה שם, אלא עריכת וידוי אצל הכוהן הגדול של השמאל הישראלי מתוך

15 עוד בדצמבר 2003 הכריז שרון בנאומו ב'כנס הרצליה' על כוונתו לפנות יישובים כחלק ממימוש 'מפת הדרכים' של הנשיא בוש, אולם הפעם הראשונה שבה פירט במפורש את תוכניתו הייתה ב־2 בפברואר 2004 בריאיין בלעדי לעיתונאי יואל מרקוס. ראו כתבתו של מרקוס, 'פינוי המתוכנן: עשרים התנחלויות ברצועת עזה ובגדה בתוך שנה שנתיים', הארץ, 3.2.2004. מרקוס חזר וסיפר על כך במלאת שמונים לאריאל שרון במאמר 'בין מנהיג לפוליטיקאי', הארץ, 29.2.2008: "החלטתו על פינוי 17 יישובי גוש קטיף ושלוש יישובים בשומרון, שהייתו הראשון לשמוע עליה בפגישה במעונו ב־2 בפברואר 2004, נפלה עלי כרעם ביום בהיר. אף שהגילוי נשלף כשהשיחה נסבה על חקירת המשטרה שבה הוא ושני בניו היו מעורבים ויכל להתפרש כחסרת דעת מהחקירות, הוא היה משכנע בהנמקותיו: א. שהמצב הזה של ואקום שנוצר באשמת הפלשתינאים הוא מסוכן ואסור לו להימשך. ב. שהגיע הזמן להקיץ מחלום ארץ ישראל השלמה".

בקשה לטיהור שמו ולהתקבלות מחודשת בחיק צאצאי האוונגרד הסוציאליסטי, שהרי שם הייתה הורתו של שרון עצמו.

עוד יבוא זמנם של הסיכומים הגדולים, אבל כבר כעת ראוי שייאמר: חורבנו של גוש קטיף נעוץ בזיהוי ההתיישבות מעבר לקו הירוק עם מכלול הערכים שישראל הראשונה, הסמי-ליברלית, ביקשה להדחיק זה כמה דורות. משום כך, זיהויים ואיתורם של מנגנוני השיח המדכא והממטט חיוניים להתפתחות הפוליטית והתרבותית של המחנה הנאו-שמרני בישראל.¹⁶ שחרור התודעה המשועבדת זה למעלה ממאה שנה מִבְּקֶשֶׁת לגיטימציה קיומית מאדוני התרבות, היא תנאי בסיסי להצמחתה של תרבות חלופית שאינה חוששת לגעת בחומרי העומק הדתיים והעממיים ואינה לוקה בידופוביה. החורבן יכול להיות מוקד צמיחה בעבור המחנה הנאו-שמרני כולו מתוך הצבת יעדים אסטרטגיים ארוכי טווח לא רק בפוליטיקה אלא גם במוקדי התרבות הישראלית.¹⁷

16 יש להרחיב רבות בשימוש במונח נאו-שמרנות ביחס לחברה הישראלית. לעת עתה אומר כי הכותרת 'נאו-שמרנות' בחברה הישראלית כוללת סקאלה ציבורית רחבה - מחרדים ורתיים, דרך אנשי ימין חילוניים, ועד אנשי שמאל שמאסו בדוגמטיות של המחנה שלהם. לכולם מכנה משותף הרואה בערכים הישנים (ערכים יהודיים או ציוניים) נושא בעל ערך מכונן בחוויה הפרטית והקולקטיבית שלהם.

17 להשלמה ראו מאמרי 'שריונו הטרגי של דון קישוט' (נקודה, 306 [דצמבר 2007], עמ' 10-14). המאמר זמין גם באינטרנט במנועי החיפוש השונים.